

ОБРАЗИ МИТЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ПОЕМІ «ПОПІЛ ІМПЕРІЙ» ЮРІЯ КЛЕНА

Анотація. Статтю присвячено аналізу специфіки переосмислення Юрієм Кленом образів українських письменників в поемі-епопеї «Попіл імперії». Досліджено прийоми введення образів та «чужого слова» в текст поеми, особливості та принципи використання цитат і ремінісценцій.

Ключові слова: художній образ, інтертекстуальність, ремінісценція, цитата, епіграф.

Abstract. The article has devoted the analysis of the specifics of Yuri Klen's reinterpretation of the images of Ukrainian writers in the epic poem "Ashes of the Empire". Methods of introducing images, ideas, and "other people's words" into the poem's text, features, and principles of using quotations and reminiscences are studied.

Keywords: artistic image, intertextuality, reminiscence, quote, epigraph

«Попіл імперій» – вершинний твір у письменницькій спадщині Юрія Клена, що відображає складні та суперечливі події в історії України, її долю в першій половині ХХ століття. Поема написана в межах естетично-філософської доктрини неокласицизму, тому є наскрізь інтертекстуальною, тобто охоплює широкий діапазон світової культури від міфології до початку ХХ століття.

У «Попелі імперій» Юрій Клен створив низку яскравих персонажів, що відображають складну та символічно багатозначну структуру твору. Окремим питанням творення образів поеми присвячено розвідки О. Астаф'єва, І. Дзюби, І. Качуровського, Ю. Коваліва, Л. Макаренко, Н. Миронець, В. Просалової, В. Сарاپин,

І. Юрової та ін. Однак специфіка використання та переосмислення Юрієм Кленом образів українських письменників не була предметом спеціального дослідження. На нашу думку, ця проблематика є актуальною, адже, як стверджує В. Сарапін, Юрій Клен був «одночасно і творець нового тексту, й інтерпретатор прототекстів, бо нова естетична якість тісно пов'язана з його попереднім читацьким враженням» [Сарапін 2004: 233].

Художній світ поеми ілюструє, що читацький досвід Юрія Клена значний. Це підтверджує й уведення в текст образів видатних українських письменників-попередників – Григорія Сковороди, Івана Котляревського, Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, а також сучасників поета – Миколи Зерова, Павла Филиповича, Миколи Хвильового, Михайла Драй-Хмари, Олега Ольжича та ін. Способи та форми інтерпретації цих постатей відрізняються, однак незмінним залишається діалог із ними.

Одним із важливих у «Попелі імперій» є образ Григорія Сковороди. Юрій Клен упродовж розгортання сюжету епопеї двічі звертається до цієї постаті прямо. Уперше образ українського філософа з'являється в сьомому уривку першої частини поеми, коли оповідач говорить про давній та щасливий «святий Київ», спокій та ідилія якого тепер гріють поета тільки спогадом:

Колись тут життєрадісним аскетом

блукав мудрець у морі трав,

що був філософом і був поетом

і світську славу занедбав.

Його Господь водив по цих дорогах.

Благословив він ніч і день

і насадив серед ланів розлогих

свій «Сад Божественних пісень» [Клен 1957: 29].

О. Астаф'єв зазначає, що «образи Сковороди і Києво-Печерської лаври у вступній частині епопеї є антитезою до Петербурга, у якому бурлять сатанинські пристрасті..., піп Гапон міняє своє срібне кадило на червоний прапор,

ширяться ідеї «Капіталу» і готується війна. Саме через образи Сковороди, Києво-Печерської лаври, Китаєва, через ідилічний настрій усієї інтродукції автор підводить читача до головної думки епопеї: демонічній силі білої, червоної, брунатної імперій можна протиставити тільки одну силу – християнську мораль, з якою пов'язуються добро, краса, праця, воля і справедливість» [Астаф'єв 2000].

Бачимо, що Юрій Клен захоплюється мудрістю і талантом митця, а також його прив'язаністю до батьківщини, бо вічний мандрівник Сковорода «знав: нікуди звідси вже не піде, / бо всі шляхи сюди течуть» [Клен 1957: 29].

Удруге постать філософа з'являється наприкінці четвертої частини поеми й знову унааявнює протиставлення кодових прикмет радянського суспільства («скутий кригою Сибір», «пятики бравади», «папіроска у зубах», «завірюшна ніч», «темні змови», каторги, «татарська воля», «самозванці-штукарі» тощо) і менталітету України («мандрівний шлях», «Сад Божественних пісень», левади, «поля й степи широкі», «у полях червоний мак», «розмаяні жита», «сонця повинь золота», «нагорній спокій зір», «простір безсмертної блакиті», «Ярославові закони», «Мономахів заповіт» т.ін.) [Клен 1957: 272].

Окрім того, поема відображає ідеалістичний світогляд, орієнтацію на духовні підвалини існування людини і суспільства, людства загалом, а це неминуче пов'язує її з філософськими поглядами Григорія Сковороди та його творчістю. Образ Григорія Сковороди є для Юрія Клена символом справдешнього українського духу, що дає сучасникам надію на майбутнє.

Інтертекстуальний підхід у поемі «Попіл імперій» виявляється не тільки і не так в образотворенні, як у ремінісценціях. Скажімо, Юрій Клен творчо осмислює образ геніального Тараса Шевченка, згадуючи «степи безкраї і могили», оспівані поетом, акцентує увагу на Шевченковому незгасимому дусі:

*Та помандруймо з Вами в Київ.
Не до смаку Вам тут кутя.
А там, де дух Шевченка віяв,
пульсує гáряче життя* [Клен 1957: 213].

Говорить про потужну силу найвідомішої поезії Кобзаря:

*Угору линуть звуки «Заповіту»,
схиляється ввесь натовп на коліна* [Клен 1957: 47].

А ще постійно відсилає читача до творів Тараса Шевченка, використовуючи неявне цитування. Наприклад, у цьому уривку спостерігаємо ремінісценцію на поему «Кавказ» та рядки Шевченка «*На всіх язиках все мовчить. Бо благоденствує!*»:

*Палахкотять, мов жар, полотнища червоні,
республіка в крові все топиться й не тоне.*

Багрянний дощ іде і зливами шумить.

Все благоденствує, бо скрізь усе мовчить [Клен 1957:

42].

Аналогічний прийом застосовує Юрій Клен і для творчого діалогу з іншим генієм – Іваном Франком. Наприклад, фінальні слова з вірша «Червоний привид по таборах», що стосуються розмови ліричного героя поеми з майором про суть української історії, звучать так:

Та мотором лють загуркотала.

Рушив він – і з пліч гора,

і ще довго, ніби дзвін метала,

вслід лунало: «Не пора!» [Клен 1957: 274].

Це відомий девіз Івана Франка з поезії «Не пора» зі збірки «З вершин і низин». До творчості Івана Франка Юрій Клен асоціативно звертається і в інших віршах та частинах поеми. В. Сарапін з цього приводу зауважує, що «Попіл імперій» «організується як відкрита система міжтекстових зв'язків, як «реакція на Книги» [Сарапін 2004: 233].

Ще однією формою вияву діалогу з попередниками в «Попелі імперій» є використання епіграфів, завдяки яким Юрій Клен актуалізує джерела твору, суголосність ідей з

іншими письменниками. Неодноразово поет бере за епіграфи до різних віршів слова Лесі Українки, які намагається творчо осмислити та підсилити ними своє бачення зображуваних подій.

Звісно, автор комунікує не лише з попередниками, а й зі сучасниками. Зокрема, у «Вальпургієвій ночі» поет вдається до пародіювання Т. Осьмачки («поет гіперболічних жахів»), Д. Донцова («Квазі-Мефістофель»). На думку О. Вешелені, «сюди можна додати очевидне тяжіння до прототипності образів «поета нецілованих уст» (Л. Мосендз), «поета журби і радості» (О. Олесь), «рясофорного поета» (М. Зеров та інші неокласики), «хвильовістів» [Вешелені 2012] та ін.

В інших частинах поеми поети-неокласики змальовані справжніми лицарями: «з надіями незгаслими у серці / плекав там Зеров музу молоду», П. Филипович, що «привозив «золото, ливан і смирну» / своїх дзвінких, довершених рядків» [Клен 1957: 71], М. Драй-Хмара, який «покохав слова ... повнодзвонні, / слова п'янки, які глухі віки / пролежали у глибині бездонній» [Клен 1957: 144], Олег Ольжич, що «він воїн був, був лицар, був поет» [Клен 1957: 218].

Уособленням чину, типу національного героя постає в епопеї образ Олега Ольжича. Картиною «мовчазної» панахиди за загиблим героєм розпочинається оповідь про «шпиль найстрімкіших жорстоких страждань» Ольжича в таборі Заксенгаузена. Юрій Клен високо цінує не лише подвиг, а й талант цього поета:

*Так панотець гоноровитий
страшну подію вдяг у спів
і про героїство говорити
словами Ольжича умів,
сліпив вогнем його метафор,
мов самоцвіти брав із шафи,
що в ній беріг коштовний скарб
цитатів, спогадів і вражень.*

*На кожне слово – що не скаже –
колись поет поклав свій карб* [Клен 1957: 220].

Юрій Клен уплітає в канву свого твору й образи інших українських письменників, які в «Попелі імперій» не є першорядними, але не менш промовистими – Івана Котляревського з його харизматичним Енеєм, Миколи Хвильового, Олександра Олеся, Леся Курбаса (публіциста, перекладача, режисера). Аналізований матеріал підтверджує слова В. Просалової про те, що «полілог із попередниками й сучасниками мав ... у Юрія Клена різні форми вияву: переказу відомих сюжетів; засвоєння та індивідуально-авторської інтерпретації образів; використання ремінісценцій та цитат із текстів, епіграфів, прецедентних імен авторів, завдяки яким вдавалося актуалізувати зміст їхніх творів» [Просалова 2019: 80].

Отже, звернення Юрія Клена до образів діячів національної літератури, їхніх творів і героїв репрезентує творчий підхід письменника до образотворення, намагання осмислити літературну спадщину своєї нації, відображає широту його світогляду. Ремінісценції, цитування та алюзії, орієнтовані на ерудованого читача, поглиблюють розуміння теми та ідеї епопеї. Інтертекстуальність «Попелу імперій» засвідчує спадкоємність української літературної традиції та забезпечує цілісність цього часом фрагментарного твору.

Література

1. Астаф'єв О. Візії Сквороди в поемі Юрія Клена «Попіл імперій». *Українська мова та література*. 2000. № 7. С. 5. *Цит. за* Погорецький В. Ідеалістичний світогляд Григорія Сквороди і Юрія Клена. *Золота пектораль* : журнал. 2020. URL: <https://zolatapektoral.te.ua/2020/04/>

2. Вешелені О. «Вальпургієва ніч» у художній структурі поеми «Попіл імперій» Юрія Клена (компаративний аспект). Творчість Юрія Клена і міжвоєнна доба в українській літературі : зб. наук. праць. Вип. 2 /

І. Руснак (голов. ред.), О. Баган (заступ. гол. ред.), М. Васьків та ін. Вінниця : Планер, 2012. 568 с. URL: <https://www.academia.edu/>

3. Клен Ю. Попіл імперій. Клен Ю. Твори. Торонто : Фондація імені Юрія Клена, 1957. Т. 2. С. 11–327.

4. Просалова В. А. Поетика полілогу з попередниками в ліриці Євгена Маланюка та Юрія Клена. *Наукові праці. Літературознавство*. 2019. Випуск 313. Т. 325. С. 77–81. URL: <http://litstudies.chdu.edu.ua/article/view/225246>

5. Сарапин В. Варіації на класичні теми. До проблеми інтертекстуальних зв'язків у поемі-епопеї Юрія Клена «Попіл імперій». Творчість Юрія Клена в контексті українського неокласицизму. Дрогобич : Відродження, 2004. С. 224–240.

Щебивок Оксана Володимирівна – здобувачка СВО магістра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність 014.01 Середня освіта (Українська мова і література))
Наукові інтереси: література ХХ століття, творчість поетів-неокласиків.

Марина Мерещук

Наук. керівник – к. філол. н., ст. викл. Зелененька І. А.

ЛІРИЧНЕ Й ГЕРОЇЧНЕ: ВІД «СВІТЛОСТІ» ДО «СУВОРОСТІ» ЮРІЯ ЛИПИ

Анотація. У статті проаналізовано етапи переходу поетичного мислення Юрія Липи від імпресіоністично-акварельної та романтичної любовної манер письма «Світлості» до формування зрілого авторського стилю в «Суворості», що було зумовлено тривалим бойовим досвідом та ідеєю перманентної боротьби за незалежність